

QATTIQ MAISHIY CHIQUINDILAR.

Мадаминов Хусниддин Фозилжон ўғли

Фарғона жамоат саломатлиги тиббиёт институти
2-курс ТПИ йўналиши 721 грух талабаси
+998 33 031 18 19

Саидова Соҳиббахон Аброржон қизи

Фарғона жамоат саломатлиги тиббиёт институти
“Коммунал ва меҳнат гигиенаси” кафедраси ассистенти
97.5968018

Sokhibakhon.saidova@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8026931>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 05-June 2023 yil

Ma'qullandi: 08-June 2023 yil

Nashr qilindi: 12-June 2023 yil

KEY WORDS

qattiq maishiy chiqindi, korxonalar, idish, muammo, ishlab chiqarish.

ABSTRACT

Qattiq maishiy chiqindilar - bu xona haroratida qotib qolishi va chiqindilarni yig'ish qutilariga tushishi mumkin bo'lgan sanoat va iste'mol chiqindilari. Bu chiqindilar plastik, shisha, metall, yog'och, to'qimachilik, qog'oz, keramika materiallari, teri va aralash chiqindilar kabi turli xil chiqindilarni o'z ichiga olishi mumkin.

Qattiq maishiy chiqindilar xavfli emas, lekin nazoratsiz to'planishi ifloslanish, zararkunandalarni jalb qilish va utilizatsiya xarajatlarini oshirish kabi turli muammolarga olib kelishi mumkin. Ushbu muammolarni chiqindilarni to'g'ri saralash va alohida yig'ish, shuningdek, materiallarni qayta ishlash darajasini oshirish orqali hal qilish mumkin. Ba'zi mamlakatlarda axlatxonalariga tushadigan chiqindilar miqdorini kamaytirishga yordam berish uchun plastik butilkalar yoki shisha butilkalar kabi ma'lum turdagi qattiq maishiy chiqindilarni almashtirish va qayta ishlash dasturlari mavjud.

Qattiq maishiy chiqindilar muammosi bizning davrimizning eng dolzarb va jiddiy ekologik muammolaridan biridir. Ortiqcha iste'mol va ishlab chiqarish, chiqindilarni yetarli darajada qayta ishlash va utilizatsiya qilish atrof-muhitning ifloslanishiga olib keladi, inson salomatligiga tahdid soladi va tabiiy ekotizimlarda qaytarib bo'lmaydigan o'zgarishlarga olib keladi. Xalqaro hamjamiyat qattiq maishiy chiqindilar muammosini hal etish muhimligini tan oladi va xalqaro shartnoma va konvensiyalar, shuningdek, chiqindilarni boshqarish bo'yicha dastur va loyihalarni ishlab chiqish ustida ishlamoqda. Rossiyada ham ushbu muammoni hal qilish, jumladan, qonun hujjatlari va me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish, chiqindilarni boshqarish tizimini tashkil etish, innovatsion texnologiyalar va qayta ishlash usullarini qo'llash bo'yicha muhim ishlar olib borilmoqda. Qattiq maishiy chiqindilar muammosini hal qilish atrof-muhit va inson salomatligini asrash uchun muhim qadamdir. Muvaffaqiyatga erishish uchun jarayonning barcha ishtirokchilari, jumladan, davlat organlari, biznes tuzilmalari, jamoatchilik va ekspertlar hamjamiyatining hamkorligi zarur. Qattiq maishiy chiqindilar muammosi hozirgi zamonning eng dolzarb ekologik muammolaridan biridir. Aholining o'sishi va iste'molning o'sishi bilan QMCH miqdori doimiy ravishda oshib bormoqda

va uni boshqarish qiyinlashadi. QMCH muammosi ularni boshqarish samaradorligi bog'liq bo'lgan bir qator muammolarni o'z ichiga oladi. [153-155] QMCH bilan bog'liq asosiy muammolar quyidagilardan iborat: QMCHni saqlash va qayta ishlash uchun joyning etishmasligi. Hamma mamlakatlarda ham tegishli chiqindilarni utilizatsiya qilish joylari mavjud emas. Ba'zi joylarda chiqindilar uchun maydon cheklangan, bu esa chiqindilarni nazoratsiz saqlashga olib keladi. Transport bilan bog'liq muammolar. Aksariyat shaharlarda chiqindini tashishning samarali tizimi mavjud emas, bu esa yo'llarda va chiqindixonalar atrofida chiqindi lentalarining paydo bo'lishiga olib keladi. Chiqindilarni saralash muammosi. Chiqindilarni har doim ham turlari bo'yicha saralab bo'lmaydi, bu esa turli chiqindilarni aralashtirishga olib keladi va ularni qayta ishlashni qiyinlashtiradi. Qayta ishlash muammosi. Ba'zi chiqindilar qayta ishlanmaydi, bu ularning doimiy to'planishiga va chiqindilarni saqlash bilan bog'liq muammolarning kuchayishiga olib keladi. Atrof muhitning ifloslanishi muammosi. Chiqindilarni nazoratsiz saqlash tuproq va er osti suvlarining ifloslanishiga, shuningdek, hayvonlar va odamlarning sog'lig'iga olib keladi. QMCH muammosini hal qilish davlat, tashkilotlar va fuqarolarning ishtirokini talab qiladi. Chiqindilarni yig'ish, tashish, saralash va qayta ishlashning samarali tizimini ishlab chiqish va joriy etish, shuningdek, qattiq maishiy chiqindilar hajmini kamaytirish va aholining ekologik madaniyatini oshirish bo'yicha axborot ishlarini olib borish zarur.

Aholi sonining ko'payishi - bu ma'lum bir mintaqada, mamlakatda yoki butun dunyoda odamlar sonining ko'payishi jarayoni. Bu jarayon tug'ilish, immigratsiya yoki o'limni kamaytirish orqali sodir bo'lishi mumkin.

O'tgan asrlarda dunyo aholisi tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. 1800 yilda Yerdan 1 milliardga yaqin odam yashagan bo'lsa, 1927 yilga kelib bu ko'rsatkich 2 milliardga, 21-asr boshiga kelib esa 7 milliarddan ortiq kishiga etdi. Aholi sonining ko'payishi turli oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bir tomondan, bu iqtisodiy o'sishga va odamlarning turmush darajasini yaxshilashga olib kelishi mumkin. Boshqa tomondan, bu aholining haddan tashqari ko'payishiga, tabiiy resurslarning tanqisligiga va ekologik muammolarga olib kelishi mumkin. Jamiyatning muvaffaqiyatli rivojlanishi va ekologik muvozanatni saqlash uchun tug'ilish va o'lim darajasini muvozanatlash, immigratsiyani nazorat qilish va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarni amalga oshirish kerak. [197-202]

Qattiq maishiy chiqindilar muammosining asosiy sabablaridan biri iste'molchilar jamiyatining o'sishidir. Yangi texnologiyalar, tovarlar va xizmatlarning paydo bo'lishi bilan odamlar tobora ko'proq iste'mol qila boshladilar, bu esa ishlab chiqarilgan chiqindilar miqdorining ko'payishiga olib keladi.

Shuni tushunish kerakki, qattiq maishiy chiqindilar muammosini hal qilish iste'moldan voz kechish yoki zamonaviy qulayliklarsiz hayotga qaytishni anglatmaydi. Konfor va atrof-muhitga g'amxo'rlik o'rtasida murosani topish kerak. [73]

Buning uchun siz quyidagi usullardan foydalanishingiz mumkin:

- iste'molni kamaytirish. Tovar va xizmatlarni tanlashda siz moda tendentsiyalari yoki reklama emas, balki ularning ehtiyoji va chidamliligiga e'tibor qaratishingiz kerak. Bundan tashqari, ehtiyojlarni qondirishning muqobil usullaridan foydalanishingiz mumkin, masalan, narsalarni almashtirish yoki ijaraga olish.

- Chiqindilarni alohida yig'ish va qayta ishlash. Chiqindilarni toifalarga bo'lish (qog'oz, plastmassa, shisha va boshqalar) va qayta ishlashga o'tkazilishi mumkin. Organik

chiqindilarni qayta ishlash uchun kompostdan ham foydalanishingiz mumkin.

- ekologik toza materiallar va texnologiyalardan foydalanish. Tovar va xizmatlar ishlab chiqarishda chiqindilar va atrof-muhit ifloslanishini kamaytiradigan ekologik toza materiallar va texnologiyalardan foydalanish kerak. Qattiq maishiy chiqindilar muammosini hal qilish jamiyatning barcha a'zolarining sa'y-harakatlarini talab qiladi.

1. Har bir inson atrof-muhitni saqlashga, kichikdan boshlab - chiqindilarni to'g'ri alohida yig'ish va iste'molni kamaytirishga hissa qo'shishi mumkin. Iste'mol va qayta ishlash madaniyatini izlash - bu atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirishga qaratilgan iste'molga yondashuv. Bu ishlab chiqarilgan va utilizatsiya qilinadigan tovarlar va xizmatlardan samarali va ekologik jihatdan foydalanish haqida. Iste'mol va qayta ishlash madaniyatini izlash, shuningdek, keraksiz narsalarni iste'mol qilishni cheklashni va ekologik toza usullardan foydalangan holda chiqindilarni qayta ishlashni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuv insoniyat iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotga intilayotganligini tushunish bilan bog'liq, ammo bu taraqqiyot ekologik jihatdan barqaror bo'lishi kerak. Shunday qilib, iste'mol va qayta ishlash madaniyati odamlar va atrof-muhit ehtiyojlarini hisobga olgan holda barqaror rivojlanish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Iste'mol va tasarruf san'ati - bu tovarlar va xizmatlarni iste'mol qilish va tasarruf etish nafaqat funktsional, balki estetik jarayon bo'lishi mumkinligini anglatuvchi tushunchadir. Ushbu kontseptsiya bizni nafaqat mahsulotlarni sotib olish va ulardan foydalanishni, balki ularning dizayni, sifati va ekologik xususiyatlarini hurmat qilishni ham talab qiladi. Iste'mol va qayta ishlash san'ati, shuningdek, biz mas'uliyatli iste'molchilar bo'lishimiz va atrof-muhitga g'amxo'rlik qilishimiz kerakligini anglatadi. Bu shuni anglatadiki, biz barqaror mahsulotlarni tanlashimiz va atrof-muhit izimizni kamaytirish uchun ularni to'g'ri yo'q qilishimiz kerak. Bundan tashqari, iste'mol va qayta ishlash san'ati dizaynerlar va ishlab chiqaruvchilar uchun nafaqat funktsional, balki chiroyli va barqaror mahsulotlarni yaratish uchun ilhom manbai bo'lishi mumkin. Atrof-muhitning ifloslanishi - bu xavfli va zararli moddalarning atrof-muhitga kirib borishi, bu uning salbiy o'zgarishiga olib keladigan jarayondir. Bunga sanoat, transport, qishloq xo'jaligi, tog'-kon sanoati va boshqa inson faoliyati kabi turli omillar sabab bo'lishi mumkin. Atrof-muhitning ifloslanishi odamlar, hayvonlar va o'simliklar uchun jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Havoda turli xil nafas olish kasalliklarini keltirib chiqaradigan xavfli gazlar va zarralar bo'lishi mumkin. Ifloslangan suvda ovqat hazm qilish tizimida infeksiyalar va kasalliklarga olib keladigan zaharli moddalar va bakteriyalar bo'lishi mumkin. Atrof-muhit ifloslanishining eng jiddiy muammolaridan biri iqlim o'zgarishidir. Atmosferaga karbonat angidrid gazining chiqishi global isishni keltirib chiqaradi, bu Yerda iqlim o'zgarishiga olib keladi va barcha organizmlar hayotiga salbiy ta'sir qiladi. Atrof-muhit ifloslanishining oldini olish uchun zararli va zararli moddalar chiqindilarini kamaytirish, ishlab chiqarish va transportning ekologik toza usullariga o'tish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish choralarini ko'rish zarur. [311-316]

Ekotizimlarning buzilishi sayyoradagi barcha tirik organizmlarning hayotiga ta'sir qiluvchi jiddiy muammodir. Ekotizimlar - barcha hayvonlar, o'simliklar va mikroorganizmlar bir-biri bilan bog'langan va yashash uchun bir-biriga bog'liq bo'lgan murakkab tizimlar. Ushbu ekotizimlar vayron bo'lganda, bu iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi, qurg'oqchilik, suv toshqini, yomon suv sifati va boshqa muammolar kabi salbiy ta'sirlarga olib kelishi mumkin. Ekotizimning buzilishining asosiy sabablaridan biri o'rmonlarning kesilishi, suv va havoning ifloslanishi, aholining haddan tashqari ko'payishi va tabiiy sharoitlarning

o'zgarishi kabi inson faoliyatidir. Insoniyat ekotizimlarni himoya qilish va saqlash choralarini ko'rishi kerak, masalan, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, resurslarni iste'mol qilishni kamaytirish, ifloslantiruvchi moddalar emissiyasini kamaytirish. Iqlim o'zgarishi - inson faoliyati va tabiiy jarayonlar natijasida yuzaga keladigan Yer iqlimining global o'zgarishi. Ular sayyoradagi haroratning oshishi, yog'ingarchilikning o'zgarishi, dengiz sathi va boshqa ko'rsatkichlar shaklida namoyon bo'ladi. Iqlim o'zgarishining asosiy sabablaridan biri atmosferaga karbonat angidrid, metan va azot dioksidi kabi issiqxona gazlarining chiqarilishidir. Ular issiqxona gazi effektini yaratadi, bu esa Yerdagi issiqlikni ushlab turishga va haroratning oshishiga olib keladi. Iqlim o'zgarishining boshqa sabablari orasida o'rmonlarning kesilishi, erdan foydalanishning o'zgarishi, havo va suvning ifloslanishi, vulqon faolligi va quyosh faolligi kabi tabiiy jarayonlar kiradi.

Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish uchun globaldan tortib mahalliygacha bo'lgan barcha darajalarda choralar ko'rish kerak. Bunga quyidagilar kiradi:

- Issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish. Bunga quyosh va shamol energiyasi kabi muqobil energiya manbalaridan foydalanish, energiyadan samarali foydalanish va qazib olinadigan yoqilg'ulardan foydalanishni kamaytirish orqali erishish mumkin.

- o'rmonlar va boshqa ekotizimlarni muhofaza qilish. O'rmonlarning kesilishi iqlim o'zgarishining asosiy sabablaridan biridir, shuning uchun o'rmonlarni va uglerod rezervuari bo'lib xizmat qiladigan boshqa ekotizimlarni himoya qilish kerak.

- resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish. Bunga iste'molni kamaytirish, resurslar samaradorligini oshirish va aylanma iqtisodiyotga o'tish orqali erishish mumkin.

- ta'lim va jamoatchilikni xabardor qilish. Odamlarni iqlim o'zgarishi va uning ta'siri va unga qarshi kurashishda o'z hisslarini qo'shishlari haqida ma'lumot berish muhimdir.

Qayta ishlash - bu chiqindilar ekotizimdan doimiy ravishda olib tashlanishi. Masalan, axlat ixtisoslashtirilgan poligonlarda yoqib yuboriladi va hosil bo'lgan yonish mahsulotlari turli usullar bilan utilizatsiya qilinadi. Qayta ishlash, o'z navbatida, chiqindilarni ikkinchi marta ishlatishdir, bu chiqindilar miqdorini va atrof-muhitga ta'sirini kamaytiradi.

Chiqindilarni qayta ishlash misollari:

1. Plastik butilkalarni yangi mahsulotlarga qayta ishlash.
2. Energiya uchun biomassani qayta ishlash.
3. Qog'oz va karton qadoqlarni yangi qog'ozga qayta ishlash.
4. Yangi mahsulotlar ishlab chiqarishda metall chiqindilaridan foydalanish.

Ikkala holatda ham qayta ishlash va qayta ishlash atrof-muhitning ifloslanishi global muammosiga qarshi kurashda va quruqlikka, suvga va havoga tushadigan chiqindilar miqdorini kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. [50-52]

Sayyoramizning resurslari cheklangan zamonaviy dunyoda iste'molning ekologik madaniyatiga intilish muhim ahamiyatga ega. Bu atrof-muhitga zarar keltirmaydigan va tabiiy resurslarimizni kamaytirmaydigan mahsulot va xizmatlarni tanlash imkoniyatini anglatadi.

Iste'molning ekologik madaniyati energiyani tejash, chiqindilarni yo'q qilish, ekologik toza materiallar va texnologiyalardan foydalanish kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi. Kimyoviy qo'shimchalarning minimal miqdori bo'lgan mahsulotlarni tanlash va tovarlarni qayta ishlanadigan materiallarga qadoqlash ham muhimdir.

Shu bilan birga, kelajak avlod oldidagi mas'uliyatimizni ham unutmash kerak. Biz kelajak avlodlar uchun tabiatimizni asrab-avaylashimiz kerak, ular uning go'zalligidan

bahramand bo'lishlari va undan zarur resurslarni olishlari kerak. Iste'molning ekologik madaniyatini joriy etish sayyoramizni saqlab qolishning asosiy qadamlaridan biridir. Har bir inson atrof-muhitni muhofaza qilishga o'z hissasini qo'shishi mumkin, kichik narsalardan boshlab - bir martalik plastik mahsulotlardan foydalanishni rad etish, kimyoviy moddalar minimal bo'lgan mahsulotlarni tanlash va chiqindilarni to'g'ri yo'q qilish. Demak, iste'molning ekologik madaniyatini rivojlantirish tabiatimizni asrab-avaylash va yer yuzidagi garcha odamlarning farovon kelajagini ta'minlash zarurati hisoblanadi. Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish uchun, shuningdek, qayta ishlash va chiqindilarni yo'q qilish texnologiyalarini joriy qilish kerak. Bunga piroliz va gazlashtirish kabi qayta ishlashning innovatsion usullarini qo'llash, shuningdek, mavjud chiqindilarni yo'q qilish usullarining samaradorligini oshirish orqali erishish mumkin. Chiqindilarni qayta ishlash va utilizatsiya qilish texnologiyalarini joriy etish chiqindilarni kamaytirish, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish va atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirishga yordam beradi. Bundan tashqari, u yangi ish o'rinlari va iqtisodiy rivojlanish manbaiga aylanishi mumkin. Innovatsion qayta ishlash usullaridan biri pirolizdir, bu jarayonda organik chiqindilar kislorodsiz yuqori haroratga duchor bo'ladi. Natijada o'g'it sifatida yoki elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan yoqilg'i gazi va ko'mir materialidir.

Gazlashtirish - chiqindilarni qayta ishlashning yana bir usuli bo'lib, ular kislorod ishtirokida yuqori haroratga duchor bo'ladi. Natijada yoqilg'i sifatida yoki kimyoviy moddalar ishlab chiqarish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan sintez gazi paydo bo'ladi. Shunday qilib, chiqindilarni qayta ishlash va utilizatsiya qilish texnologiyalarini joriy etish iqlim o'zgarishiga qarshi kurashda muhim qadamdir. Bu issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, atrof-muhitni muhofaza qilish va yangi iqtisodiy imkoniyatlarni taqdim etishga yordam beradi. Chiqindilarni qayta ishlash va utilizatsiya qilish texnologiyalarini muvaffaqiyatli joriy etish uchun ushbu sohani tartibga soluvchi tegishli qonun hujjatlarini ishlab chiqish ham zarur. Avvalo, qayta ishlangan chiqindilarning ekologik talablarga javob berishi va atrof-muhitga zarar keltirmasligi uchun norma va sifat standartlarini belgilash zarur. Shuningdek, korxonalar va tashkilotlarni chiqindilarni qayta ishlash va yo'q qilish, masalan, tegishli texnologiyalarni ishlab chiqish uchun soliq imtiyozlari yoki subsidiyalar orqali rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish zarur. Bundan tashqari, atrof-muhit va inson salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishning oldini olish uchun chiqindilarni noto'g'ri utilizatsiya qilish uchun javobgarlikni kuchaytirish zarur. Umuman olganda, qonunchilikni tartibga solish chiqindilarni qayta ishlash va utilizatsiya qilish tizimining to'g'ri ishlashini, shuningdek, atrof-muhit va inson salomatligini muhofaza qilishni ta'minlashi kerak. Fuqarolarning ekologik madaniyatini shakllantirish muhim jarayon bo'lib, odamlarning o'z xatti-harakatlari atrof-muhit va inson salomatligiga qanday ta'sir ko'rsatishi to'g'risida xabardorligini oshirishga qaratilgan. Fuqarolarning ekologik madaniyatini shakllantirish uchun atrof-muhit muammolari haqidagi bilimlarni tarqatishga yordam beradigan turli tadbirlar va dasturlarni amalga oshirish va odamlarni turli xil ekologik loyihalarda faol ishtirok etishga jalb qilish kerak. [33]

Fuqarolarning ekologik madaniyatini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari:

1. Ta'lim. Atrof-muhit va tabiiy resurslarni asrash bo'yicha ta'lim berish muhim ahamiyatga ega. Bu ham tizimli o'quv dasturi, ham turli tadbirlar bo'lishi mumkin: konferentsiyalar, seminarlar, ma'ruzalar, ekskursiyalar, kino yoki hujjatli filmlar namoyishi.

2. Ijtimoiylashtirish. Odamlar atrof-muhitni saqlashda o'zlarining rolini tushunishlari va unga g'amxo'rlik qilish uchun ijtimoiylashgan bo'lishlari kerak. Buning uchun fuqarolarning ekologik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladigan ommaviy tadbirlarni amalga oshirish zarur.

3. Atrof-muhit masalalari bo'yicha aholi va hokimiyat va biznesning o'zaro hamkorligini tashkil etish. Aholi, hokimiyat va tadbirkorlik tuzilmalari o'rtasida tabiiy resurslarni asrash bo'yicha konstruktiv muloqot uchun sharoit yaratish zarur.

4. Ijtimoiy faollik orqali ekologik muammolarni hal qilishda aholining keng doirasini jalb qilish. Bu turli tadbirlarda ishtirok etish, petitsiyalarni imzolash yoki ijtimoiy harakatda qatnashish bo'lishi mumkin.

Umuman olganda, fuqarolarning ekologik madaniyatini shakllantirish murakkab jarayon bo'lib, barcha manfaatdor tomonlar: ta'lim muassasalari, fuqarolik jamiyati tashkilotlari, tadbirkorlik tuzilmalari va davlat hokimiyati organlarining sa'y-harakatlarini talab qiladi. Biroq, faqat shu yo'l bilan kelajak avlodlar uchun atrof-muhitni asrashda ijobiy natijaga erishish mumkin. Resurslardan foydalanishni baholash va nazorat qilish loyihani boshqarishda muhim qadamdir. Ular loyihada foydalaniladigan barcha resurslar nafaqat optimal tarzda ishlatilishiga, balki loyiha rejasiga ham mos kelishiga ishonch hosil qiladi. Resurslardan foydalanishni baholash qanday resurslardan foydalanilayotganini, ular qancha vaqt olishini va loyihani bajarish uchun qancha resurslar kerakligini aniqlashga yordam beradi. Baholash faqat loyiha bilan bog'liq resurslarni hisobga olishi kerak, boshqa vazifalar uchun ishlatilishi mumkin bo'lganlar bundan mustasno. Resurslardan foydalanishni kuzatish sizga haqiqiy resurslardan foydalanishni kuzatish va loyiha rejalarini tekshirish imkonini beradi. Bu har qanday nomuvofiqliklarni aniqlash va loyiha rejalariga zarur tuzatishlar kiritish imkonini beradi. Resurslardan foydalanishni nazorat qilish usullaridan biri resurslar byudjetini belgilashdir. Uskunalar, xodimlar, materiallar, vaqt va boshqa xarajatlar uchun byudjet loyiha xarajatlarini yanada samarali boshqarishga yordam beradi. Shuni ta'kidlash kerakki, resurslardan foydalanishni baholash va monitoringi butun loyiha davomida muntazam ravishda amalga oshirilishi kerak. Bu sizga loyiha ustidan cheklangan nazoratga ega bo'lish va muammolarni o'z vaqtida aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, u loyiha natijalarini yaxshilash va muvaffaqiyatga erishish uchun o'z vaqtida muhim qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Boshqa ko'plab ekologik muammolar singari, qattiq maishiy chiqindilar (QMCH) muammosi ham turli tomonlar, jumladan hukumat, biznes va jamoatchilikning kompleks yondashuvini va hamkorligini talab qiladi. Bir tomondan, munitsipal miqyosda chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish: chiqindilarni yig'ish va qayta ishlashni yaxshilash, yangi texnologiyalarni joriy etish, chiqindilarni yig'ish punktlari tarmog'ini kengaytirish zarur. Shuningdek, chiqindilarni alohida yig'ish, aholining ekologik madaniyatini oshirish bo'yicha axborot ishlarini olib borish zarur. Boshqa tomondan, korxonalarni ekologik toza texnologiya va materiallardan foydalanishni rag'batlantirish, shuningdek, qayta ishlangan chiqindilardan yangi mahsulotlar yaratish muhim ahamiyatga ega. Hukumat soliq imtiyozlari yoki boshqa qo'llab-quvvatlash shakllari orqali bu jarayonga yordam berishi mumkin. Va nihoyat, jamoatchilik bir martalik mahsulotlarni iste'mol qilishni minimallashtirish va muqobil qadoqlash orqali o'z hissasini qo'shishi mumkin. Har bir inson o'z harakatlari uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishi va yashashning yashil usullarini tanlashi mumkin.

XULOSA.

Qattiq maishiy chiqindilarning global muammosi dunyodagi eng jiddiy ekologik muammolardan biridir. Har kuni odamlar tabiatda parchalanib bo'lmaydigan plastik, qog'oz, shisha, metall va organik chiqindilarni o'z ichiga olgan juda ko'p miqdordagi chiqindilarni ishlab chiqaradilar. Bularning barchasi er yuzida, dengiz va okeanlarda qattiq maishiy chiqindilarning to'planishiga olib keladi, bu esa atrof-muhit va inson salomatligiga tuzatib bo'lmaydigan zarar etkazadi.

Qattiq maishiy chiqindilar muammosining sababi dunyoda aholining haddan tashqari ko'payishi va iste'molning ko'payishi, bu esa ishlab chiqarilgan chiqindilar miqdorining oshishiga olib keladi. Qolaversa, chiqindini yig'ish va qayta ishlashning samarali tizimlarining yo'qligi, ularni utilizatsiya qilish uchun mablag' va texnologiyalarning yo'qligi ko'chalar va chiqindixonalarda chiqindilarning to'planib qolishiga olib kelmoqda. Qattiq maishiy chiqindilar atrof-muhit va inson salomatligi uchun jiddiy xavf tug'diradi. Ular suvning ifloslanishiga, kasalliklarning tarqalishiga, xavfli gazlar va yong'inlarga, ekotizimlar va biologik xilma-xillikning yo'q qilinishiga olib kelishi mumkin. Qattiq maishiy chiqindilar muammosini hal qilish uchun mahalliy, milliy va xalqaro darajada choralar ko'rish kerak. Bu chiqindilarni yig'ish va qayta ishlashning yanada samarali tizimlarini ishlab chiqish, aholining chiqindilar muammosi va ularni yo'q qilish usullari haqida xabardorligini oshirish, hosil bo'ladigan chiqindilar miqdorini kamaytirish uchun yangi texnologiyalar va materiallardan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin. Qattiq maishiy chiqindilarning asosiy manbalari bo'lgan qop, butilka, konteyner va boshqa bir marta ishlatiladigan buyumlar kabi plastik mahsulotlardan foydalanishni kamaytirish bo'yicha ham aniq chora-tadbirlar ko'rish zarur. Shuningdek, chiqindilarni qayta ishlash va qayta ishlash kabi ekologik toza va samarali usullarni qo'llashni targ'ib qilish ham muhimdir. Umuman olganda, qattiq maishiy chiqindilarning global muammosi sayyoramizni kelajak avlodlar uchun saqlab qolish uchun davlatlar, xalqaro tashkilotlar va butun jamoatchilik tomonidan kompleks va muvofiqlashtirilgan yondashuvni talab qiladi.

Foydalanilgan manbalar:

1. Duschanov B.A Iskandarova Sh.T "Umumiy gigiyena" Toshkent 2008 y - 240 b
2. Duschanov B.A Iskaandarova Sh.T "Umumiy gigiyena" Toshkent 2008 y - 245 b
3. Otaboyev Sh Hidoyatova Z "Ekologiya, gigiyena va sihat-salomatlik" 2007 y
4. O'zME. Birinchi jild. Toshkent 2000 y
5. "Условная труда и охраны окружающей среды на стеклоизготовительных предприятиях". Tadqiqot uz. ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ – АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР мавзусидаги конференция материаллари 2020 №21 31октябрь Ст-33 [33]
6. "Гигиеническая оценка Условий труда и охраны окружающей среды на стеклоизготовительных предприятиях" New Day in Medicine Новый День в Медицине. ТИВВИЙОТДА YANGI KUN №4(32) 2020 ст 73 [73]
7. ИНФОРМАЦИОННО ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКОГО ВУЗА. «Ўзбекистоннинг умидли ёшлари» мавзусидаги 4-сон Республика илмий талабалар, магистрлар ёш тадқиқотчилар ва мустақил изланувчилар учун онлайн конференцияси [Тошкент; 2021] ст-153-155 [153-155]
8. Гигиеническая оценка и пути оптимизации водопользования сельского и городского

населения в Республике Узбекистана области Ферганы. iScience Poland. MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS. Issue 4(38) Part 2 COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE Ст 197-202 Warsaw 2021 [197-202]

9. Aholidan hosil bo'ladigan qattiq maishiy chiqindilarni zararsizlantirish. INTERNATIONAL SCIENTIFIC ONLINE CONFERENCE «BELARUS» INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE 19 november 2022www.interonconf.com St 50-52 [50-52]

10. XX I Кўникмаларини оммалаштиришга қаратилган янги йўналишдаги ўқитиш сифатини оширишда инновацион ғояларнинг ўрни ва уларнинг аҳамияти ҳақида. Uzbek Scholar Journal Volume-10, Nov 2022 www.uzbekscholar.com 10.11.22 St 311-316 [311-316]

11. <https://lex.uz/docs/-4600882>

12. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/maishiy_chiqindilar_qanday_tashiladi

13. www.ziynet.uz

14. Abdullaev O., Toshmatov Z., Uzbekiston ekologiyasi bugun va ertaga. T. Fan, 1992 y.

15. Rafikov A.A., Geoekologik muammolar. T.Ukituvchi, 1997

16. Otaboev Sh., Nabiev M. Inson va biosfera. T.Ukituvchi, 1995

17. Tuxtaev A.S. ekologiya. T.Ukituvchi, 1988

18. Shodimetov Yu. Ijtimoiy ekologiyaga kirish. T.Ukituvchi, 1994

INNOVATIVE
ACADEMY